

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

A tisztességes eljárás követelményének érvényesülése
Magyarországon és az egyes jogi kultúrákban

Doktori értekezés tézisei

dr. Vörös Eszter Erzsébet

Pécs 2022

Tartalomjegyzék

1. A kutatás rövid összefoglalása.....	5
1.1. A témaválasztás indokolása	5
1.2. A kutatás módszerei, az értekezés szerkezete	6
2. A tudományos eredmények rövid összefoglalása.....	8
3. Következtetések	17
4. A tudományos eredmények hasznosításának a lehetősége	24
5. Summary	25

1. A kutatás rövid összefoglalása

1.1. A témaválasztás indokolása

*„Legnagyobb bajunk tehát az,
hogy törvényünk elég van,
de azok igazságos magyarázói 's engedelmeskedői
koránt sincsenek elegen.”
(Széchenyi István)*

Doktori értekezésemben az egyes eljárási jogokkal, közelebbről a tisztességes eljáráshoz való joggal és annak egyes aspektusaival foglalkozom, mégpedig elsősorban az Emberi Jogok Európai Egyezményét (EJEE), valamint egy saját kérdőíves kutatás eredményeit alapul véve.

Igyekszem feltárni, hogy a vizsgált alapvető jogok miként érvényesülnek Magyarországon és milyen módon „élnek” a különböző jogi kultúrákban.

Az elkövetkezendőkben taglalt tisztességes eljárás követelménye, az ártatlanság védelme és a védelemhez való jog, valamint a jogorvoslathoz való jog is olyan alapvető jogoknak minősülnek, amelyek a jogállamiság értékrendjének megfelelőek és jogbiztonság garanciarendszerében fontos szerepük van.

Értekezésemben a taglalt eljárási jogokra alapvető jogokként hivatkozok, annak ellenére, hogy nem kizárólag önálló alapjogokról van szó. A tisztességes eljáráshoz való jog például az élethez és emberi méltósághoz való jogból vezethető le, de összefüggésben áll az ember egyenlőséghez való jogával is.

A jogorvoslathoz való jog pedig nem tekinthető önálló alapjognak, sokkal inkább a személyhez fűződő jogok egyik részjogosítványaként fogható fel.¹

A disszertáció eklatáns részét képezi e jogok részletesebb tárgyalásán túl, egy általam összeállított – a hazai lakosság jogtudatát vizsgáló - kérdőív statisztikai elemzése is. A kérdőív kérdései a bíróságok eljárására, működésére, valamint az igazságszolgáltatás hazai megítélésére vonatkoznak, a beérkezett válaszokból arra a kérdésre keresem a

¹Chronowski-Drinóczi-Pettrétei-Tilk-Zeller: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. 269. o.

választ, hogy miként érvényesül a tisztességes eljárás követelménye hazánkban, alátámasztja, avagy cáfolja-e a gyakorlati érvényesülés a téma szakirodalmi megállapításait.

Ahhoz ugyanis, hogy a jogalkotók és a jogalkalmazók képesek legyenek munkájukat a tisztességes eljárás (fair trial) követelményének megtartásával végezni, ismerniük kell a rendelkezésre álló joganyagot, a releváns szakirodalmat és figyelemmel kell lenniük a nemzetközi és az Európai Unió szabályozási – és joggyakorlatra.

Mindezek mellett elengedhetetlenül fontosnak tartom azonban azt is, hogy tisztában legyenek a lakosság (a jogszabály címzettjeinek) jogtudatával.²

A kutatómunka során számos szakirodalom megfordult a kezeim között, amelyek mind-mind ezzel a témával foglalkoznak, ezeket tanulmányozva arra a következtetésre jutottam, hogy sem a hazai, sem a külföldi joggyakorlat nem egységes. Több neves szakember véleményét tanulmányoztam, és azt találtam, hogy eltérő álláspontok léteznek a jogok érvényesülését, illetve rendszerben elfoglalt helyét illetően.

Fontosnak tartom kiemelni azt is, hogy többek között a polgári- és a büntető eljárásjog szabályai sem azonosak hazánkban, különbségek vannak például az eljárás céljában, hiszen amíg a polgári per magánérdeket érvényesít, addig a büntetőper közérdeket véd, vannak azonban olyan elvek, mint például a fegyverek egyenlősége, a nyilvánosság, a szóbeliség elve, amelyeknek mindkét eljárási formában érvényesülnie kell.³

1.2. A kutatás módszerei, az értekezés szerkezete

A disszertáció célja, hogy összehasonlító jogi és történeti kontextusban vizsgálja a tisztességes eljárás követelményének nemzetközi szabályozását, részben annak hazai megvalósulására fókuszál, illetve más jogrendszerekben fellelhető esetleges különbözőségekre igyekszik rávilágítani.

Elsődlegesen könyvtári, irodalmi forrásokra támaszkodik. A vonatkozó szakirodalom feldolgozása monográfiák, tanulmányok, szócikkek, kommentárok, bírósági joggyakorlat, és a tételes jog elemzését jelenteti.

²Visegrády Antal: Jogi kultúra, jogelmélet, joggyakorlat, 2003, Budapest, Aula Kiadó Kft.

³Pócza Róbert: Bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást! In: Magyar Jog 2007./4. 223-233. o.

A rendelkezésre álló idegen nyelvű szakirodalomból elsősorban az angol nyelvű forrásokat vizsgáltam. E mellett jelentős mennyiségű Alkotmánybírósági határozat és EJEB (Emberi Jogok Európai Bírósága) ítélet is a dolgozat integráns részét képezi.

Értekezésem XII. fejezetre tagozódik, a témaválasztás indoklását követően jogelméleti síkon vizsgálva a dolgozat gerincét képező kérdést, kitérek a joguralom és jogállamiság eszméjére, a jogegyenlőségre, az igazságosságra, valamint a jog és erkölcs közötti viszonyra, hiszen, ahogy Miskolczi Bodnár Péter is kifejtette „a tisztesség az a fogalom, amely kapcsolatot teremt jog és erkölcs között”⁴.

Az értekezés célkitűzéseinek megvalósítása következtében a kutatási feladatra válaszolva hipotézisként megfogalmazásra kerül, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog másként él és érvényesül a gyakorlatban, mint az elméletben.

E mellett az eljárási jogok egyes alkotóelemeit mutatom be, majd ismertetem az általam elvégzett kérdőíves kutatás módszerét és eredményeit.

A disszertációnak - a hazai mellett - , más jogi kultúrák (országok) tisztességes eljárás követelményét szabályozó, vonatkozó jogszabályai is tárgyát képezik, tekintettel arra, hogy napjainkban minden eddiginél nagyobb mértéket ölt a globalizáció, valamint annak speciális aspektusaként megjelenően a népvándorlás, a migráció, amely magától értetődően a különböző jogi kultúrák összeütközéséhez vezet, pedig gyökeresen megváltoztatja a helyi és internacionális viszonyokat, ez pedig óhatatlanul azt eredményezi, hogy eltérések vannak az országok joggyakorlatában ezen a téren is.

Azt állítom, hogy a vizsgált követelmény eltérő módokon érvényesül a különböző jogi kultúrákban, ennek alátámasztására vizsgálom meg különböző jogrendszerek gyakorlatát. A hazai lakosság jogtudatának vizsgálatára egy empirikus kutatást- saját kérdőív összeállításával - is végzek

Végezetül külön fejezet vizsgálja a tisztességes eljárás és az alternatív vitarendezési módok kapcsolatát, arra a kérdésre keresve a választ, hogy összeegyeztethető - e, egy – elsődlegesen az állami jogalkalmazó tevékenységet meghatározó - követelmény az alternatív vitarendezési módok egyre növekvő térhódításával, és milyen mértékben.

⁴Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata <https://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-evfolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkoelcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata> (2017. 08. 02.)

2. A tudományos eredmények rövid összefoglalása

Értekezésemben elsőként a joguralom és a jogállamiság eszméjét, a jogegyenlőséget tárgyalom. Ezt követően térek ki, az igazságosság, mint releváns jogi érték bemutatására, hiszen ennek tárgyalása véleményem szerint a tisztességes eljárás követelményének vizsgálatához elengedhetetlen.

Ugyancsak integráns része a disszertációnak a jog és erkölcs közti kapcsolatrendszer bemutatása is, tekintettel arra, hogy mindkét normarendszer az emberek magatartását irányító funkcióval bír.

A téma mélyebb vizsgálatához elsőként a tisztességes eljáráshoz való jog hazai szabályozását járom körül. A vizsgált eljárási jogokat elsősorban az EJEE alapján próbáltam meg bemutatni, ezért fontosnak tartom, hogy szenteljek egy fejezetet magának az Egyezménynek is.

Kitérek az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogára, amely v fejezet magában foglalja a Bíróság ismertetését, valamint az Európai Unió Alapjogi Chartájának vonatkozó rendelkezéseit is górcső alá veszem.

A tisztességes eljárás követelményének érvényesülése a jogállamiság alapvető kritériuma. A jogállamiságra való kifejezett utalás megtalálható többek között az Európai Unió/Európai Közösségek szerződéseiben⁵, az Európai Bíróság esetjogában, valamint az ún. „koppenhágai kritériumokban” is.⁶

Az Alkotmánybíróság 36/1992 (VI. 10.) AB határozatában kimondta, hogy „Az államszervezet akkor működik demokratikusan, ha a demokratikus jogállamiság és az ahhoz szorosan kapcsolódó alkotmányos rend fenntartása és működtetése alapvető követelményként magában foglalja a szabadságjogok tiszteletben tartását és védelmét.”⁷

⁵ Elsőként a Maastrichti Szerződés Preambuluma utal a jogállamiság elvére: a Szerződő Felek megerősítik „...elkötelezettségüket a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása és jogállamiság elvei mellett...”

⁶ A kritériumokat az Európai Tanács határozta meg az 1993 júniusában Koppenhágában tartott csúcstalálkozón, innen ered a gyakran használt „koppenhágai kritériumok” elnevezés. A koppenhágai kritériumok több demokratikus, gazdasági és politikai feltételt állapítanak meg az Unióhoz csatlakozni kívánó országok számára: a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogok érvényesülését, valamint a kisebbségek tiszteletét és védelmét garantáló stabil intézményeket, működő piacgazdaság meglétét, valamint képességet arra, hogy az adott ország meg tudjon birkózni az EU-n belüli verseny nyomásával és a piaci erőkkel, a tagságból fakadó kötelezettségek vállalásának és hatékony végrehajtásának képességét, ideértve a politikai, gazdasági és monetáris egységre való törekvéssel történő azonosulást.

⁷ [36/1992. (VI. 10.) AB határozat].

Az Európa Tanács Velencei Bizottsága a jogállam tartalmi elemeinek meghatározása érdekében egy jelentést fogadott el, felsorolva a jogállamiság tartalmi elemeit.⁸

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) 1948. december 10-én fogadta el az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amely alapját képezi a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának, valamint, a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának, amelyeket 1966. december 16-án fogadott el a Közgyűlés.

Az emberi jogok az által válnak alkotmányos joggá, hogy azokat egy adott állam alkotmánya elismeri, tudniillik az alkotmányos államok alapvető kötelezettsége az emberi jogok elismerése és biztosítása.

Erre végső soron a XVIII. század végétől került sor, amikor először az első francia alkotmány 1791. szeptemberében, majd az Egyesült Államok alkotmánya 1791. decemberében határozott meg bizonyos alkotmányos jogokat. E jogok tényleges érvényesítése azonban csak jóval később, az Egyesült Államokban 1803-tól, Európában pedig csak a XX. századtól, történik meg.

Az alapvető jogok, ekként a tisztességes eljáráshoz való jog, az egyén jogosítják, és vele szemben az államot kötelezik. Az egyén jogosult ezen jogaira hivatkozni az állammal szemben, sőt a jogok sérelme esetén bírói jogvédelemmel is élhet.

Az alapjogok szubjektív oldalról egyfajta alanyi jogi jogosultságot jelentenek, míg objektív oldalról az államnak – az alanyi jogi jogosultsággal szembeni – kötelezettségét. Önálló alapjogi volta mellett az egyenlőséghez való jog az emberi méltósághoz való jognak is a része. Minden ember méltósága teljes, és teljességében egyenlő. Ennek értelmében az olyan megkülönböztetés, amely egyeseknek megenged, másoktól alkotmányos indok nélkül elvon, egyrészt sérti a diszkrimináció tilalmát, s ezzel együtt a diszkriminált személy emberi méltóságát is.⁹

A tisztességes eljárás, mint jogállami követelmény, egyfajta erkölcsi kötelezettséget is hordoz magában. Alapvetően azt mondhatjuk, hogy minél nagyobb a jog és a társadalom erkölcsi rendjének egybeesése, annál szilárdabb a jogrend érvényesülésének alapja.¹⁰

Vita tárgyát képezi, hogy mit is értünk pontosan a tisztességes kifejezésen, illetve, hogy pontosan milyen jogokat foglal magába a tisztességesség, mint követelmény. A „megfelelő eljárás elve” az Egyesült Királyságban jelent meg a Magna Chartában (1215).

⁸ 2011. március 24. CDL (2010)141rev2 Draft Report on the Rule of Law, §§ 40–63.

⁹ Vö. Halmai Gábor- Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Budapest, Osiris, 2003. 263-264.

¹⁰Varga Csaba, 2005. 236.o.

A „fair trial”, avagy a tisztességes tárgyalás, eljárás az amerikai jogból került át más jogrendszerekbe és vált a nemzetközi jog részévé. Univerzális szinten történő megjelenése a II. világháború utáni időszakra tehető.

Több nemzetközi jogforrás is tartalmazza, például az ENSZ Közgyűlése által megalkotott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE), az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY) és az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE).

A magyar országgyűlés az 1993. évi XXXI. törvénnyel tette a belső jog részévé.¹¹

Az EJEE 6. cikkének (1) bekezdése mind a polgári, mind a büntető eljárásokban elvként kezeli, tisztességes tárgyaláshoz való jog elnevezéssel.

Így az idézett rendelkezéssel összhangban Magyarország Alaptörvénye, a polgári perrendtartásról szóló 2006. évi CXXX. törvény, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény, valamint a 2011. évi CLXI., a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény is deklarálja ezt a jogot.

A disszertáció tartalmazza azokat a legfontosabb alkotóelemeket, melyek megvalósulása eljárási garanciát jelent, és amelyek nem teljesülése esetén sérelmet szenved a tisztességes eljárás követelménye. Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése az EJEE-vel összhangban *expressis verbis* kimondja: *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”*¹² Az EJEE 6. cikkének 1. bekezdése kifejezetten ugyan nem mondja ki a bírósághoz fordulás jogát, de az Emberi Jogok Európai Bírósága egy konkrét ügy (Golder contra UK- 1975) kapcsán a rendelkezést úgy értelmezte, hogy az értelemszerűen magába foglalja a bírósághoz fordulás jogát is, hiszen ez a jogállamiság egyik alapfeltétele. Az EJEE 6. cikke által mindenki számára biztosított jog, hogy a büntetőügyében törvény által felállított, független és pártatlan bíróság ítélkezzen.

Magyarország Alaptörvénye ezzel összhangban a XXVIII. cikk (1) bekezdésében úgy rendelkezik, hogy: *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”*¹³

¹¹ Dr. Pócza: Bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást! In: Magyar Jog 2007/4. sz. 223.o.

¹² Magyarország Alaptörvénye

¹³ Magyarország Alaptörvénye (2011.április 25.) XXVIII. cikk (1)

Érdemes tisztázni azt is, hogy mit értünk bíróság alatt. A Bíróság értelmezése szerint a „bíróság” olyan igazságszolgáltatással foglalkozó szerv, amely döntéseit jogi normákra alapozva hozza meg, jogszabályi előírás alapján. A felekre nézve kötelező érvénnyel határozatot hoz, ezen felül pedig megfelel olyan követelményeknek, mint a végrehajtó hatalomtól és a politikai hatalomtól való függetlenség, illetve bizonyos eljárási garanciák biztosítása.

Az Alkotmánybíróság 67/1995. (XII. 7.) AB határozatában részletesen elemezte a bíróság pártatlanságával kapcsolatos követelményt. Ebben a határozatában a Bíróság egy ügynevezett kettős tesztre hivatkozott.

A szubjektív teszttel az vizsgálható, hogy az eljáró bíró az eljárás során tanúsított-e olyan magatartást, amelyből elfogultságára lehetne következtetni, míg az objektív irányvonal annak vizsgálatára irányul, hogy volt-e tárgyilagosan igazolható oka annak a feltételezésnek, hogy sérült a pártatlanság elve.¹⁴ Az EJEB gyakorlatából kiolvasható, hogy a szubjektív teszt alkalmazásakor a Bíróság állandó gyakorlata, hogy „a bíró személyes pártatlanságát feltételezni kell, amíg nincs bizonyíték az ellenkezőjére”.¹⁵

2009-ben az Alkotmánybíróság a 72/2009. (VII. 10.) AB határozatában kifejtette, hogy amennyiben kétség merül fel a bírák pártatlanságát illetően, akár annak látszatában, az sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot.¹⁶

Vitathatatlan az a tény, hogy az egyénnek jelentős érdeke fűződik ahhoz, hogy ügyében mielőbb érdemi és jogerős döntés szülessen. Az eljárások elhúzódása, azok ésszerűtlen időtartama megkérdőjelezheti egyrészt magát a jogbiztonság követelményét, ezzel együtt pedig megingathatja az egyéneknek az igazságszolgáltatás rendszerének működésével kapcsolatban kiépült bizalmát.

Az EJE 6. cikk 1. pontja - az igazságszolgáltatás minőségi kívánalmai között – deklarálja.

A Bíróság gyakorlatát vizsgálva megállapítható, hogy vannak olyan – az ügy ténybeli vagy jogi bonyolultsága miatt indokolt - esetek, amelyekben megengedhető lehet az eljárás hosszabb időtartama. A Bíróság azon az állásponton van, hogy az állam felel azért, hogy az ésszerű időtartam követelménye az eljárásokban megtartásra kerüljön, vagyis az állam köteles biztosítani azokat a (személyi és tárgyi) feltételeket, amelyekkel a bíróságok

¹⁴ 67/1995 (XII. 7.) AB határozat

¹⁵ CASE OF LE COMPTE, VAN LEUVEN AND DE MEYERE v. BELGIUM

¹⁶ Kádár András Kristóf: A tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való jog húsz éve Magyarországon, in *Fundamentum*, 2009/4. szám, 72. o.

arányos munkateher-eloszlása megvalósulhat, így megtartható eme követelmény s így az eljárás maga tisztességesnek tekinthető.¹⁷

Általános érvennyel azonban nem határozható meg, hogy mi az az időtartam, amely még ésszerűnek tekinthető, és mi az, ami már nem. Ezt a bíróság mindig adott ügy bonyolultságát, a felek által tanúsított magatartásokat figyelembe véve állapítja meg.

Az eljárások ésszerű határidőn belül történő befejeződéséhez fűződő követelmény alapvető fontosságát hazánk Alkotmánybírósága több ízben is kiemelte.

Meghatározott például egyfajta prioritást, amikor deklarálta, hogy a közvetlen alkotmányi garanciák gazdaságossági és célszerűségi okokból az eljárás egyszerűsítése vagy az időszűrés követelményének érvényesülése címén sem mellőzhetők.¹⁸

A 8/1992. (I. 30.) AB határozat kimondja, hogy az ügyek elbírálására az az ésszerű idő, amelynek tartama alatt az adott ügy elbíráható, megalapozott döntés hozható. Az indokolatlan késlekedés az ésszerű határidőn belüli döntésre vonatkozó kötelezettség megszegésének tekinthető.¹⁹

Az EJEE 6. cikkében deklarálja azt a garanciális jellegű szabályt, hogy a bírósági tárgyalás (néhány kivételtől eltekintve) nyilvános. Ezt az Egyezmény a tisztességes eljárás egyik alapkövetelményének tartja, tehát amennyiben ez nem teljesül, nem beszélhetünk tisztességes eljárásról.

Alaptörvényünk részletesen nem rendelkezik a nyilvánosság követelményéről, csupán generális normaként írja le azt, amely az igazságszolgáltatás működésének társadalom általi ellenőrzését hivatott biztosítani.

Kettős értelemben használatos, jelenti egyrészt magának az eljárásnak a nyilvánosságát, másrészt pedig az ítéletek megismerhetőségét.

Jelenleg hatályos Alaptörvényünk a XXVIII. cikk (2) bekezdésében deklarálja az ártatlanság vélelmét, mégpedig negatív módon, egyfajta tilalomként.

Az Alaptörvény értelmében „*Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.*”²⁰ Így azzal a személlyel szemben, akinek bűnössége még nem nyert megállapítást, nem alkalmazhatók azon jogkövetkezmények, amelyek a bűnösség fennálláshoz kötődnek.

¹⁷ Bodor Tibor: A bírói pártatlanság követelménye és az eljárás ésszerű időtartama In: Személyi szabadság és tisztességes eljárás, Budapest, INDOK 1999. 126-133.o. (133.o.)

¹⁸ 49/1998. (XI. 27.) AB határozat.

¹⁹ 8/1992. (I. 30.) AB határozat.

²⁰ Magyarország Alaptörvénye

Fent hivatkozott cikk (3) bekezdése pedig a védelemhez való jogot deklarálja: „*A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.*”²¹

Az EJEE 6. cikkének (2) bekezdése kimondja, hogy: „*Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapítják.*” A (3) bekezdés több jogról rendelkezik, itt található a tájékoztatáshoz való jog, a védekezés előkészítéséhez szükséges időhöz való jog, a közvetlen és közvetett védelemhez való jog, a kérdésfeltevés joga, illetve a tolmácshoz való jog.²²

Az Alkotmánybíróság a 41/2003. (VII. 2.) AB határozatában megállapította, hogy az, hogy jogerős ítélet nélkül senkit nem lehet bűnösnek titulálni tulajdonképpen a jogállamiság garanciáját jelenti, és mint ilyen biztosítéki jellegű jog, csak szűk körben korlátozható más alkotmányos jogok miatt.

Az EJEE. 6. cikk (3) bekezdésében, a következőképpen került megfogalmazásra a védelem joga: „*Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy... b) rendelkezék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel; c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet.*”²³

Mivel a részes államok számára az Egyezmény azt a kötelezettséget keletkezteti, hogy igazságszolgáltatásuk gyakorlása során az Egyezményben foglalt követelményeket érvényre juttassa, ezért az Alaptörvény is tartalmazza e jogot.

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (3) bekezdése értelmében: „*A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt*”

Ez a rendelkezés tehát védelemhez való alkotmányos jogot szabályozza, amelyet meg kell különböztetni a védelemhez való jogot deklaráló törvényi szintű rendelkezésektől. Az alkotmányos garancia hatóköre ugyanis eltérhet a törvényi alapelvtől, annál szűkebb vagy szélesebb is lehet.

²¹ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (2) (3)

²² Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk (2)

²³ EJEE 6. cikk (3) (b) (c)

Az Alkotmánybíróság a 6/1998. AB határozatából kiolvasható, hogy a fegyverek egyenlőségének megvalósulásához elengedhetetlen, hogy az ügy releváns adatait a vád, védelem és a terhelt azonos mértékben ismerhesse meg, továbbá, hogy a védelemnek is rendelkezésére álljanak mindazok, az ügy érdemét érintő, releváns dokumentumok, amelyekre a vád a terhelt bűnösségét alapítja.

A jogorvoslathoz való jog több nemzetközi jogforrásban elismerésre került. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY) a 8. cikkében mondja ki, hogy minden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen jogorvoslatért folyamodni, s mivel a jogorvoslathoz való jog olyan emberi jog, melyet egy demokratikus jogállamban garantálni kell, ezért beletartozik az alapvető jogok körébe.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a 2. és a 14. cikkben is rendelkezik erről a jogról. a 2. cikk általános értelemben véve: *Az Egyezségokmányban részes minden állam kötelezi magát annak biztosítására, hogy minden olyan személy, akinek az Egyezségokmányban elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek, hatékony jogorvoslattal élhessen akkor is, ha a jogok megsértését hivatalos minőségben eljáró személyek követték el; a jogorvoslattal élő személy jogai tekintetében az illetékes bírói, államigazgatási vagy törvényhozó hatóság vagy az állam jogrendszere szerint illetékes más hatóság határozzon, és fejlessze a bírói jogorvoslat lehetőségeit; az illetékes hatóságok a helytállónak elismert jogorvoslatnak érvényt szerezzenek.* A 14. cikk pedig a büntetőeljárás vonatkozásában biztosítja e jog igénybevételének lehetőségét. *„Bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánított minden személynek joga van arra, hogy bűnösnek nyilvánítását és elítélését felsőbb bíróság a törvénynek megfelelően felülvizsgálja.”*

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye a 13. cikkben deklarálja a hatékony jogorvoslathoz való jogot. *„Bármelynek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.”*²⁴

A tisztességes eljárás követelményének hazai szabályozásához véleményem szerint hozzátartozik a Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elv érvényesülése is. Az elv nem csupán alkotmányos princípium, több nemzetközi dokumentumban is fellelhető.

²⁴ EJEE. 13. cikk

Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 7. cikke deklarálja, hogy: „*Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a hazai vagy nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni. Ez a Cikk nem zárja ki valamely személy bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely elkövetése idején a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek szerint bűncselekmény volt.*”

A 7. cikk mellett az ENSZ Egyezségokmányának 15. cikke is nevesíti a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* alapelveket. „*Senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején sem a belső-, sem a nemzetközi jog értelmében nem volt bűncselekmény. Ugyanígy nem lehet súlyosabb büntetést kiszabni annál, mint amely a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható volt. Amennyiben a bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés alkalmazását rendelte el, ennek előnyeit az elkövető javára érvényesíteni kell. E cikk egyetlen rendelkezése sem akadályozza valamely személy bíróság elé állítását és elítélését olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején a nemzetek közössége által elismert általános jogelvek alapján bűncselekménynek minősült.*”

Ha szigorúan nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésének gyökere a *nullum crimen sine lege* elve, amelynek értelmében senkit nem lehet bűncselekmény miatt felelősségre vonni, ha a cselekményét annak elkövetésekor a törvény nem rendelte büntetni.²⁵

Olyan alapjogról van tehát szó, amely nemcsak a jogalkalmazókat kötelezi, hanem végső soron magát a jogalkotót is, és majdnem minden demokratikus berendezkedésű állam alkotmányában megtalálható.

Az Alkotmánybíróság egyik határozatában sem mondta ki explicit módon ezt az elvet, de ilyen értelmezést követ például a 11/1992. (III. 5.) AB határozat. Ez az úgynevezett „első elévülési határozat”, amely az Alkotmánybíróság legkiemelkedőbb és legfontosabb döntései közé tartozik. Értelmezésében a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* a büntetőjogi legalitás elvének részei.

Ennek kapcsán az Alkotmánybíróság elvégezte az alkotmányos jogállamok alkotmányainak összehasonlító vizsgálatát. Megállapította, hogy nem pusztán azt jelenti ki, hogy a bűncselekményt törvényben kell tiltani, és törvényben kell büntetéssel

²⁵ GELLÉR BALÁZS JÓZSEF: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok*, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 50. o.

fenyegetni, hanem általában azt követeli meg, hogy a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítélés törvényen alapulónak és legálisnak kell lennie. Tehát nem pusztán arról van szó, hogy az állam törvényben tiltja a bűncselekményeket és törvényben fenyeget büntetéssel, hanem az egyén ahhoz való jogáról is szó van, hogy csakis törvényesen ítéljék el.

A tisztességes eljáráshoz való jogot a jogállamiság elvének fényében kell értelmezni. A jogállamiság elvének egyik alapvető aspektusa a jogbiztonság, amely többek között megköveteli, hogy ha a bíróság jogerősen eldöntött egy kérdést, akkor a döntést ne lehessen megkérdőjelezni. Ezt az EJEB az *Okyay és mások kontra Törökország ügy* kapcsán mondta ki.

Ahogy már kitértem rá a tisztességes eljárás kapcsán kiemelkedő relevanciával bíró tényező az ésszerű időtartam. Az eljárások ésszerű határidőben történő lezárásának kívánalma nem csak az állam érdeke (főként idő- és költséghatékonysági szempontokat figyelembe véve), hanem a feleké is.

A *Klement Tibor kontra Magyarország* ügyben²⁶ az EJEB kifejezetten a 6. cikk (1) bekezdésére hivatkozva, az ésszerű határidőben történő elbírálás be nem tartása miatt marasztalta Magyarországot.

Az ítélet indokolásában a bíróság kifejtette, hogy az eljárás hosszának ésszerű voltát az eset egyedi körülményeinek fényében kell megítélni. A tárgyi ügyben a 9 éves időtartam nem felelt meg az ésszerű időtartam követelményének.

Az időtényező mellett fontos kérdés az is, hogy „csak” bírósági eljárások kapcsán kíván a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülést, avagy lehetőség van sérelmére hivatkozni a Bíróság előtt egyéb hatósági eljárásokban is. Ahogy említettem az EJEB gyakorlata alapvetően kiterjesztő jellegű. Ez a kiterjesztő joggyakorlat vonatkozik az alapvető garanciákra is. Az *APEH Üldözötteinek Szövetsége és mások kontra Magyarország ügy* kapcsán a Bíróság kimondta, hogy elfogadhatatlan, ha az egyik fél a másik fél tudomása nélkül nyújt be beadványokat a bíróságnak, amely beadványhoz utóbbinak nincs lehetősége megjegyzéseket fűzni.²⁷

Az EJEB a védelemhez való jog sérelmét állapította meg például a *Kiss Sándor kontra Magyarország ügyben*.²⁸ 2003 februárjában a kérelmezőt súlyos testi sértés elkövetésével

²⁶ Klement v Hungary, Judgment of 27 June 2006, no. 31701/02.

²⁷ APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth and Szerdahelyi v Hungary, Judgment of 5 October 2000, no. 32367/96.

²⁸ Kiss v Hungary, Judgment of 29 November 2009, no. 26958/05. Brief summary of the research

gyanúsították meg, a bíróság pedig 2004. február 26-án bűnösnek mondta ki. A döntés ellen a kérelmező fellebbezett, felmentését kérve, megalapozatlanságára hivatkozással. A kérelmező ügyvédje, nyilvános tárgyalás tartását indítványozta. Ennek ellenére a Fővárosi Bíróság zárt ülésen tanácskozott, amelyen sem a kérelmező, sem az ügyvédje, sem a vád képviselője nem lehetett jelen. Az EJEK az ügy kapcsán kimondta, hogy büntetőeljárás során a terhelt személyes meghallgatása kell, hogy főszabály legyen. Ettől az elvtől csak kivételes esetben lehet eltérni.

Jogelmélet megközelítést alkalmazva rávilágítok, hogy a bíró a jogalkalmazásban mindig hármas szerepben van jelen, egyrészt, mint igazságszolgáltató (az állam részéről) másrészt, mint a társadalom egyik tagja, és végül, mint egyén (aki a hivatását gyakorolja). Ahogy fentebb már utaltam rá a jogalkalmazói tevékenység rendkívül nehéz, hiszen a „jó” bírónak számos elvárásnak meg kell felelnie. Az eset összes körülményeit figyelembe véve olyan ítéletet kell hoznia, ami bizonyos mértékben kielégíti a társadalom által támasztott elvárásokat, jó esetben preventív, de mégis reális, nem túlzó.

A „jó” bíró kérdésköre már Werbőczy idején is aktuális volt. Tripartitumában (1514) a következőképpen fogalmazott: *„Tartozik pedig a jó bíró kiválóképpen minden dolgot éretten megfontolni, nem szabad az ítélethezásban hamarkodónak is hitetlenkedőnek lennie, mert különben elhamarkodott határozata az igazságnak mostoha anyjává lészen. Főképpen pedig menten kell tartania magát a szenvedélyektől, hogy sem kérés, sem gyűlölet, sem rokonszenv meg ne tántorítsa.”*²⁹

3. Következtetések

Megfogalmazott hipotéziseim az értekezés végére mind bizonyítást nyertek.

1. A tisztességes eljárás követelménye más-más módokon él és érvényesül a különböző jogi kultúrákban; tekintettel az ezeknek a globalizáció eredményeként bekövetkező kollíziójára;
2. Nincs összhangban a vonatkozó szakirodalom és joganyag a magyar lakosság jogtudatával, a tisztességes eljárás követelményével kapcsolatos tapasztalataival, véleményével;

²⁹ Kondorosi Ferenc-Uttó György-Visegrády Antal: A bírói etika és a tisztességes eljárás, Magyar Hivatalos Közlönykiadó Budapest, 2007. (38.o)

3. Összefüggés mutatható ki a tisztességes eljárás egyes részelemeinek kisebb- nagyobb mértékű megvalósulása és az alternatív vitarendezési módozatok egyre növekvő térhódítása között.

Az elsőként megfogalmazott tézisem (a tisztességes eljárás követelménye más-más módokon él és érvényesül a különböző jogi kultúrákban, tekintettel az ezeknek a globalizáció eredményeként bekövetkező kollíziójára), bizonyítására egy jelentős jogelméleti áttekintés után részletesen szemügyre vettem a rendelkezésre álló hazai jog- és szakirodalmat.

Tettem mindezt azért, hogy világos képet kapjak a vizsgált garanciális követelmény egyes részelemeinek pontos és részletes szabályozásáról. Ezt követően a vonatkozó nemzetközi és EU-s joganyag feldolgozására került sor, főként az EJEE-t és az EJEB – elsősorban magyar vonatkozású - esetjogát alapul véve.

A tisztességes eljárás egzakt részelemeit kutatva vizsgáltam meg a muszlim joggyakorlatot, majd az USA, az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország, valamint Kína jogrendszereit.

Az országok kiválasztása nem véletlenszerűen történt. René David 1970-es évekbeli jogcsalád-felosztását alapul véve választottam a vallási jogcsaládból a muszlim jogkört, a tradicionális-szocialista jogcsaládból Kínát, a római-germán (kontinentális) jogcsaládból a romanista jogkör „anyaországának” számító Franciaországot, valamint a germanista jogkör bölcsőjét Németországot. Mindezek mellett a common law jogcsalád két jelentős jogkörét sem hagytam ki, elemzésre került nevesül az Amerika Egyesül államok és az Egyesült Királyság gyakorlata.

Az egyes nemzeti jogrendszerek jogát vizsgálva megállapítható, hogy alapvető eltérések mutatkoznak a common law és a kontinentális jogrendszerek tisztességes eljárásról alkotott felfogása és kialakított gyakorlata között.

Az egyik eklatáns különbség a vád alá vont személy jogainak érvényesítésével kapcsolatos. A kontinentális jogrendszerekben – ahogy Magyarországon is - a tisztességes eljárás garanciális eleme a védelemhez való jog érvényesülése, vagyis csak akkor lehet tisztességes az eljárás, ha a vádlott jogi képvisellel rendelkezik.

Az angolszász jogrendszerben az az általánosan érvényesülő elv, hogy a vádlott választhatja meg, miként kívánja magát megvédeni. A jog szabályozza ugyan a jogi

képviselő igénybevételének lehetőségét, de a vádlott részéről megvalósuló önrendelkezésének nagyobb súlya van.³⁰

A common law jogcsaládon belül is eltérések mutatkoznak.

Az Egyesült Királyság és az USA jogának szabályozása között az az alapvető különbség áll fenn, hogy amíg az Egyesült Királyság főként az EJEE által kötelezett, és így az EJEB előtt érvényesíthető a tisztességes eljárás követelményének megsértése, addig az USA esetén a Legfelsőbb Bíróságon kívül nincs olyan bírói fórum, ahova az állampolgárok fordulhatnak, hiszen az Emberi Jogok Amerikai-közi Bíróságához egyéni panasszal nem lehet fordulni.³¹

A német jogrendszert megvizsgálva azt találjuk, hogy ez az állam rendelkezik a leginkább stabil eljárási rendszerrel. A Szövetségi Alkotmánybíróság szerint a tisztességes eljáráshoz való jog nem tartalmaz részletes szabályokat vagy tiltásokat; sokkal inkább az ügy ténybeli körülményeitől teszik függővé az érvényesülését. A 2014. évi Alkotmány (Constitution of the Federal Republic of Germany) a 103. cikkben deklarálja a tisztességes eljáráshoz való jogot, az egyes alapelvek elnevezésüket, illetve tartalmukat tekintve is hasonlóak a magyarhoz.

Franciaországban a tisztességes eljáráshoz való jog nem egyetlen, konkrét, explicit alkotmányos jogként került deklarálásra viszont az egyes részjogosultságokat megtalálhatjuk az Alkotmányban.³² A francia Alkotmány egyáltalán nem tartalmaz a védelemhez való jogra vonatkozó rendelkezést, az ártatlanság vélelmének pedig speciális kivételszabályát jelenti, hogy bizonyos helyzetekben megfordul a bizonyítási teher.

Összevetve a vizsgált jogrendszerek szabályozását az mutatkozik, hogy nem csak a common law rendszerek és a kontinentális jogrendszerek között van szabályozásbeli különbség, hanem Európa egyes országainak a szabályozása sem egységes.

A különböző jogrendszerekben a tisztességes eljárások egyes részelemei eltérően vannak szabályozva, és eltérő súllyal érvényesülnek.

A jövőre nézve nélkülözhetetlen, hogy legalább az azonos jogcsaládba tartozó országok között konszenzus szülessen abban a kérdésben, hogy mit jelent pontosan a tisztességes

³⁰ John Jackson: Autonomy and Accuracy in the Development of Fair Trial Rights. In UDC Working Papers in Law, Criminology & Socio-Legal Studies, Research Paper No. 09/2009, 6-7. o.

³¹ Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó 87. o.

³² <http://www.legifrance.gouv.fr/html/constitution/constitution.html>

eljárás és hogy olyan módszereket intézményesítsenek, amelyek biztosítani tudják a tisztességes eljárási garanciákra épülő eljárások következetes alkalmazását Európa szerte. Ameddig erre nem kerül sor, az eljárás során feltétlen érvényesülést kívánó minimum jogokat az Egyezmény fogalmazza meg, de szerephez jutnak e mellett az Európai Unió Alapjogi Chartájában, illetve a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában foglalt garanciák is. E három dokumentum együttesen egy átfogó keretrendszert biztosít a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesítéséhez.

Ezen felül, az EJEB esetjoga és nemzetközi bíróságok standard-alkotása is támpontot biztosít arra vonatkozóan, hogy mikor minősül tisztességesnek az eljárás (például: a fegyverek egyenlőségének elve, a következetesség, az arányosság kritériuma).

Kína kapcsán kiemelendő, hogy a jogrendszerében „küszködő államként” az átmeneti igazságszolgáltatás doktrínája (transitional justice doctrine)³³ érvényesül, amely egy olyan igazságszolgáltatás képét festi, ami különböző mértékű emberi jogot érintő visszaélések után igyekszik átalakítani magát. Ennek eredményeként számos, az értekezésben részletesen taglalt törekvés megfigyelhető az igazságszolgáltatás rendszerének modernizálására és ezzel együtt az eljárások tisztességes voltának biztosítására.

Az egyre növekvő globalizáció, az ezzel együtt járó népvándorlás, valamint az ennek eredményeként létrejövő jogi kultúrák közötti összeütközés tehát azt a lényeges és megoldandó követelményt támasztja az államok számára, hogy a tisztességes eljárásra vonatkozó különböző koncepciókat összehangolják egymással.

Ehhez szükséges a jogrendszerek olyan irányú fejlesztése, amely az államoknak biztosítékot nyújt arra vonatkozóan is, hogy polgáraiknak egy másik országban is biztosítani tudják az egyes eljárási jogok garanciáit.

A második hipotézis (nincs összhangban a vonatkozó szakirodalom és joganyag a magyar lakosság jogtudatával, a tisztességes eljárás követelményével kapcsolatos tapasztalataival, véleményével) bizonyítására készítettem el a disszertáció meghatározó részét képező, – a hazai lakosság jogtudatát vizsgáló – kérdőívet, valamint elemeztem ki annak eredményeit.

A kérdőív kérdései a bíróságok eljárására, működésére, valamint az igazságszolgáltatás megítélésére vonatkoztak, a beérkezett eredmények alapján arra a kérdésre keresem a

³³ Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó 96. o.

választ, hogy miként érvényesül a tisztességes eljárás követelménye hazánkban, alátámasztja-e a lakosság azokat a szakirodalmi megállapításokat, amelyeket az első fejezetben kutattam.

Ahhoz, hogy a jogalkotók és a jogalkalmazók képesek legyenek a tisztességes eljárás követelményeit megvalósító tevékenységet végezni, ismerniük kell a rendelkezésre álló joganyagot, a releváns szakirodalmat; figyelemmel kell lenniük a nemzetközi és az Európai Unió szabályozási – és joggyakorlatra; valamint tisztában kell, hogy legyenek a lakosság jogtudatával.

Sajnos a kutatási munkámhoz hasonló - a bíróságok megítélésére vonatkozó – felmérést korábbi évekből nem találtam, így nem volt lehetőségem összehasonlító elemzést készíteni, de a végső következtetés levonásában ez nem jelent akadályt.

A jelen disszertációban tárgyalt fejezetek tükrében megállapítható, hogy a kérdések összesítése után az igazságszolgáltatás megítélése a tisztességes eljárás vonatkozásában nagyjából közepes.

A magyar igazságszolgáltatás eredményességének, a kérdőívre kapott válaszok alapján, általam kiszámított súlyozott számtani átlaga 2,91, egy olyan skálán, ahol az egyes a legkevésbé eredményes, az ötös pedig a legeredményesebb a tisztességes eljárás szempontjából.

Ahogy a jogtudatot vizsgáló fejezetben is látható, összesen két kérdésnél található pozitív értelemben vett kiugrás, ezek pedig az ártatlanság vélelmének, valamint a jogorvoslathoz való jog érvényesülésének megítélésére vonatkoztak, ezeket a válaszadók az átlagnál jobbra értékelték.

A politikai nyomásgyakorlásra vonatkozó kérdés esetén érkezett a legelkeserítőbb válasz, a válaszadók több, mint kétharmada a politika kisebb-nagyobb mértékű nyomását véli felfedezni a bíróságok munkájában, ami pedig lényegesen kétségbe vonja a bírói függetlenséget, mint jogállami és jogbiztonsági alapkövetelményt.

Összességében megállapítható, hogy a törvényekben deklarált alapjogok a valóságban sajnos nem érvényesülnek teljeskörűen, pedig a nyílt igazságszolgáltatás doktrínája (open justice doctrine) kiemelkedően fontos az igazságszolgáltatásban.

Egy jól működő és felelősségre vonható igazságszolgáltatási rendszer kiépítése alapvető fontosságú egy jogállamban, ehhez pedig nagyban hozzájárul a tisztességes eljárás követelményének érvényre juttatása.

Kutatásaim alapján jól látható, hogy a tisztességes eljárás követelményének megtartására rendelt hazai és nemzetközi jogi normák köre széles, mindazonáltal vannak olyan részelemek, ahol e követelmény – a kielégítő jogi szabályozás ellenére is - csorbát szenved.

Az elméleti vizsgálódás azt mutatja, hogy egy átlátható, részletesen szabályozott és elméletben jól működő szabályrendszer épült ki univerzális és nemzeti szinten is.

Hazánkban az Alkotmánybíróság, uniós szinten pedig az EJEB rengeteg határozatban és ítéletben véleményezi, illetve orvosolja a tisztességes eljárás követelményét sértő eljárási cselekményeket, mégis a gyakorlat azt mutatja, hogy ez nem elég.

Tekintettel arra, hogy az Egyezmény és a tagállamok esetén az EJEB kvázi másodlagos a nemzeti jog és az EU jog által biztosított jogvédelemhez képest, az általam alapvető jogként hivatkozott jogosultság, illetve a jogbiztonság védelme megkívánná az EU mielőbbi csatlakozását az Egyezményhez, amely már évtizedek óta napirenden van, az szabja meg ugyanis a minimumvédelem szintjét követendő elvárását támasztva ezzel a nemzeti jog számára.³⁴ Amennyiben ez megtörténik, úgy eltűnhetnek az európai országok szabályozásaiban jelenleg még élő, jelentős eltérések.

Mindezek mellett, véleményem szerint a nemzeti jogrendszerek szintjén is jó volna megteremteni egy olyan garanciarendszert, amellyel az állampolgároknak érdemi lehetőségük lenne az általuk tisztességtelennek vélt eljárási cselekményekkel szemben egy adott szerv vagy intézmény közreműködését felhívni, hogy ne kizárólag az EJEB legyen az a fórum, amelytől a hatékony jogvédelmet várhatják.

Hiányolom tehát a szabályozás következetességét abban a tekintetben, hogy nem biztosít olyan jogkört az eljáró bíróságok számára, hogy azok, saját maguk orvosolják a sérelmezett, tisztességtelennek vélt eljárási cselekményt, ez növelhetné az állampolgárok igazságszolgáltatásba vetett bizalmát. Abraham Lincoln szavaival élve ugyanis: „Ha egyszer elveszíted polgártársaid bizalmát, soha nem nyerheted vissza tiszteletüket és megbecsülésüket.” („If you once forfeit the confidence of your fellow citizens, you can never regain their respect and esteem”)

³⁴„Az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az korlátozza vagy csorbítja azokat az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, amelyeket bármely Magas Szerződő Fél joga vagy az olyan egyezmény biztosít, melynek ez a Magas Szerződő Fél részese”.

A jogtudatvizsgálat eredményeit látva az a véleményem továbbá, hogy érdemes lenne a lakosság jogtudatát – egy hasonló vizsgálattal - néhány év elteltével ismét megvizsgálni, az eredményeket ismét feldolgozni, esetleg újabb kritériumokkal bővíteni a kérdéssort, így lehetőség lenne egyfajta összehasonlító elemzést elkészíteni, hiszen a vizsgált eljárási követelmény fontosságára, valamint a kérdések nyitott jellegére tekintettel, a téma minden bizonnyal a jövőben is az érdeklődés középpontjában marad.

A harmadikként megfogalmazott hipotézis (összefüggés mutatható ki a tisztességes eljárás egyes részelemeinek kisebb- nagyobb mértékű megvalósulása és az alternatív vitarendezési módozatok egyre növekvő térhódítása között.) igazolására több nemzeti jogrendszert, illetőleg jogi kultúrát vizsgáltam.

Arra kerestem a választ, hogy összeegyeztethető - e, egy – elsődlegesen az állami jogalkalmazó tevékenységet meghatározó - követelmény az alternatív vitarendezési módozatok egyre növekvő térhódításával, és milyen mértékben.

Kitértem az angolszász jogterület kapcsán az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, valamint Ausztrália alternatív vitarendezési metódusaira, ezek kapcsán végső következtetésként levonható, hogy nem csak az alternatív vitarendezés területén fektetnek be erőforrásokat, hanem ezzel párhuzamosan a bírósági eljárásban is jelentős fejlesztéseket könyvelhetnek el és egyik sem megy a másik „rovására”.

Ezt követően górcső alá vettem a muszlim jogkört, Kínát, valamint Japánt is, majd a hazai alternatív vitarendezési módozatok, ezen belül is részletesen a közvetítői eljárás hagyományos eljárással való kapcsolatát.

Világszerte megfigyelhető az alternatív vitarendezési módok növekvő tendenciája, amelynek oka egyrészt az időhatékonyság, másrészt a költséghatékonyság, de elmondható, hogy nem szorította ki a hagyományos bírói utat, annál is inkább, mert a nyugati társadalmakban mélyen él az a felfogás, hogy „csak” a hagyományos úton lesz kikényszeríthető a döntés.

Összevetve a vizsgált jogi kultúrákat azt láthatjuk tehát, hogy az alternatív vitarendezési módok térhódítása a nyugati államokban ki nem szorította, de megtörte a hagyományos bírói út egyeduralmát.

Az orientatív jogi kultúrákban, nevesül Kínában és Japánban pedig az mutatkozik, hogy egy köztes helyzet állt elő. A hagyományos bíróságoknak és ezzel együtt a jognak még nincs, az alternatív módozatoknak pedig már nincs elegendő tekintélye.

Jelenleg egyfajta provizórikus állapot áll fenn, álláspontom szerint azonban a globalizáció és a jogi kultúrák egyre nagyobb mértékű kapcsolódása alkalmas lehet arra, hogy a társadalmak a saját viszonyaiknak megfelelő vitarendezési módszereket fejlesszenek ki és szabályaikat ezen a területen is harmonizálják.

4. A tudományos eredmények hasznosításának a lehetősége

Doktori értekezésemben igyekeztem kellő alaposággal körbejárni a tisztességes eljárás követelményének, megvalósulásának, érvényesülésének és esetleges korlátjainak problémáját hazánkban és más jogrendszerekben.

A disszertáció célja, hogy összehasonlító jogi és történeti kontextusban vizsgálja a tisztességes eljárás követelményének nemzetközi szabályozását, részben annak hazai megvalósulására fókuszál, illetve más jogrendszerekben fellelhető esetleges különbségekre igyekszik rávilágítani.

Bízom benne, hogy a disszertációban foglalt hipotézisek és a levont következtetések alkalmasak lehetnek a tisztességes eljárás követelményének áttekintő jellegű tanulmányozására az e témát tudományosan művelők számára.

Az összehasonlító elméleti jogászok számára egyfajta összefoglalást is jelenthet a dolgozat, hiszen nem csak a hazai, hanem a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat és a követelménynek más jogrendszerekben történő megvalósulását is belefoglaltam.

E mellett a disszertáció tartalmaz gyakorlati jogászok számára is hasznosítható gondolatokat, különösen az alternatív vitarendezési módokkal való kapcsolódási pontok tekintetében.

5. Summary

In my dissertation I am dealing with the right to a fair trial and certain aspects thereof, based primarily on the European Convention on Human Rights.

I try to explore how the fundamental rights examined apply in Hungary and how they "live" in different legal cultures.

The requirement of a fair trial, the presumption of innocence and the right to protection, as well as the right to redress, are fundamental rights that are in line with the values of the rule of law and play an important role in guaranteeing legal certainty.

In addition to the more detailed discussion of these rights, I would also like to talk about the procedure and functioning of the courts, based on the statistics of a questionnaire I have compiled.

I refer to them as fundamental rights, even though they are not exclusively independent fundamental rights. The right to a fair trial, for example, is based on the right to life and human dignity.

The aim of the dissertation is to examine the international regulation of the requirement of due process in a comparative and historical context, to focus in part on its domestic implementation and to highlight possible differences in certain legal cultures. It relies primarily on library and literary resources. The processing of the relevant literature meant the analysis of monographs, studies, articles, commentary, court jurisprudence and substantive law.

From the literature in foreign languages, I mainly examined the sources in English. In addition, a significant number of Constitutional Court decisions and ECHR judgments are an integral part of the thesis.

As a result of the achievement of the objectives of the dissertation, in response to the research task, I formulated hypotheses, which I hope are suitable for the complex grasp of the realization of this requirement.

By compiling my own questionnaire, I also carried out empirical examinations in which I examined the legal consciousness of the Hungarian population in relation to the requirement of a fair trial.

In my thesis, I discuss firstly the idea of rule of law and equality of rights. I will then go on to present justice as a legal value, which, in my opinion, is essential for examining the requirement of a fair trial.

It is also relevant to present the relationship between law and morality, given that both norm systems have a function that regulates people's behaviour.

Firstly, I am going around the domestic regulation of the right to a fair trial. I have tried to present the procedural rights examined primarily on the basis of the ECHR, so I consider it is important to devote a chapter to the Convention itself.

I address the case law of the European Court of Human Rights, which includes the presentation of the court, and I also look at the relevant provisions of the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

In the dissertation, I present the metaphor "fair trial - fair play" based on John Rawls's "Theory of Justice".

In addition to domestic legislation, another central idea of my research is to examine how the requirement of due process and its components are implemented in each legal culture. On the basis of the division of legal families created by René David, I present from a continental family of rights the „motherland” of Germanist system, as Germany, the „motherland” of Romanist system, as France, the common law legal family, the muslim authority from the religious and traditional legal family, as well as Japan and China.

Then, on the basis of the results of a questionnaire I have compiled, I deal more deeply with the question of how the right to a fair trial and its components live in the public's sense of law. In my opinion, if the enforcement bodies retain the requirements for a fair trial, it will be reflected in their perception.

I describe the method and results of the research I have carried out, and summarize the experiences.

It is clear that the level of minimum protection for the requirement of due process is set by the ECHR, thereby imposing an expectation on national law. As a convergent element, the sources of law, laws and decisions of the Constitutional Court of a constitutional nature should also be highlighted.

In the following chapters of the thesis, I examine the implementation of due process in each legal system. In this place, I would like to highlight the intersection of European and Islamic law, which raises difficulties on several points and can lead to complex conflicts that are difficult to resolve. The conflict is essentially the conflict between two fundamental human rights, namely freedom of expression and expression on the side of Christian states, which is met with the freedom of religion on the part of Muslim states. Based on the statistics of the questionnaire I compiled, I dealt more deeply with the question of how the right to a fair trial and its elements live in the public's sense of law.

I examine its relationship with alternative dispute resolution methods. I was looking for the answer to the question of whether and to what extent it is compatible with the increasing use of alternative dispute resolution methods, a requirement that primarily defines enforcement activities.

The hypotheses and conclusions contained in the dissertation may be suitable for an overview of the requirement of due process for those who are scientifically engaged in this topic.

For comparative theoretical lawyers, the thesis can also form a kind of summary, since I have included not only the domestic literature, but also the relevant international literature and the implementation of the requirement in other legal systems.

In addition, the dissertation contains ideas that can be used by practitioners, especially in relation to alternative dispute resolution methods.

In my doctoral thesis, I tried to go into the problem of the requirement, implementation, enforcement, and limitations of due process with due diligence in Hungary and other legal systems.

The aim of the dissertation is to examine the international regulation of the requirement of due process in a comparative legal and historical context, partly to focus on its implementation in Hungary, and to highlight differences in other legal systems.

The importance of the rights I have examined proved by the fact that they are enshrined in several international conventions, that states are obliged to supply them based on international commitments and look to ensure these rights as widely as possible to their citizens in their internal law.

My hypotheses at the beginning of the thesis are: (1) the requirement of fair trial lives and applies in different ways in different legal cultures; 2. the relevant literature and legislation are not in line with the perception of a fair trial by the hungarian population; 3. there is a link between the smaller or greater implementation of certain parts of the fair trial and the increasing use of alternative dispute resolution methods, all of which have proved to be true.

To prove the first hypothesis formulated (the requirement of due process lives and applies in unusual ways in different legal cultures), after a legal theory review, I examined in detail the available domestic legal and literature. I have done this to get a clear picture of the precise and detailed regulation of certain parts of the requirement under consideration.

Subsequently, the relevant international and EU legislation was processed, based on the ECHR and the case law of the ECHR, which is with a hungarian dimension.

I looked at Muslim jurisprudence and the legal systems of the USA, the United Kingdom, Germany, France, and China. The selection of countries was not by chance, I tried to study most of the legal systems.

Based on the division of René David, I chose Muslim powers from the religious family, China from the traditional family of law, France, which was the "motherland" of Romanist power from the Roman-Germanic (continental) family of law, and Germany as the cradle of Germanist power. In addition, I did not miss two significant powers of the common law family, the practice of the United States of America and the United Kingdom analyze.

To prove the second hypothesis (not in line with the relevant literature and legal material with the hungarian population's view of due process), I prepared the questionnaire that constitutes the elementary part of the dissertation, examining the legal consciousness of the hungarian population, and analyzed its results.

The questions concerned the procedure, operation and judgement of the courts, the reply received from the answers received, I am looking for the answer to the question of how the requirement of due process applies in Hungary, whether the population supports the scientific findings that I got to know effectively in the first chapter.

For legislators and enforcers to be able to conduct their work while respecting the requirement of due process, they need to know only the available legislation and relevant literature, but also and consider international and European Union regulatory and jurisprudence.

They must be aware of the public's legal awareness. Unfortunately, I could not find a survey like my research work on the judgment of the courts before, so I did not have the opportunity to conduct a comparative analysis, but this does not prevent me from drawing the conclusion.

In the light of the chapters discussed in this dissertation, it can conclude that after aggregating the questions, the result is medium. Based on the answers to the questionnaire, the weighted arithmetic average of the effectiveness of the Hungarian judiciary, calculated by me, is 2.91, on a scale where the one is the least effective and the five is the most effective in terms of a fair trial. In total, two questions showed a positive

spike in belief of the presumption of innocence and the right to redress, which rated better than average by respondents.

The most disappointing answer to the question of political pressure came, with more than two-thirds of respondents seeing political pressure in the work of the courts, which in turn calls into question judicial independence as a basic requirement for the rule of law and legal certainty.

Based on my research, it can be concluded that the range of domestic and international legal standards assigned to the observance of the requirement of a fair trial is wide, however, there are sub-areas (sub-elements) where this requirement suffers, despite satisfactory legal regulation.

Theoretical investigation shows that a transparent, detailed and theoretically well-functioning set of rules has been proved at both universal and national level, but there is no adequate control mechanism for the irregularities of the system. In Hungary, the Constitutional Court and at EU level the ECHR comment on and remedy procedural acts that violate the requirement of due process in a large number of decisions and judgments, yet practice shows that they have no deterrent effect.

The Convention sets only the level of minimum protection, since the mission of the ECHR is to define and enforce smallest requirements under Article 53 of the ECHR, thus creating an expectation for national law to follow. The general rule of the Convention is to entrust it to the national legal system to secure the rights held there, the possibility of recourse to the ECHR arises only if the national legal system does not fulfil this obligation.

In addition, I believe that it would be good to establish a guaranteed system at the level of national legal systems, so that citizens have a meaningful opportunity to call the involvement of a particular body or institution in the face of procedural acts they consider unfair, and not the ECHR should be the forum from which legal protection expected.

However, the ECHR plays a gap-filling role, as it also supplies protection in cases where EU law does not supply procedural guarantees to seeking rights. I do not lack the consistency of the regulation in that it does not give the acting courts the power to remedy the procedural act which they themselves consider to be unfair.

It may be worthwhile to re-examine the legal consciousness of the population after few years, with a similar examination, reprocessing the results.

Adding new criteria to the series of questions, so it would be possible to conduct a comparative analysis, since given the importance of the procedural requirement under

consideration and the open nature of the questions, the topic will certainly remain the focus of interest in the future.

To justify the hypothesis formulated as a third (there is a correlation between the smaller - greater implementation of certain parts of the fair trial and the increasing expansion of alternative dispute resolution methods), I examined national legal systems and legal cultures. I am asking whether and to what extent it is compatible with, a requirement, which primarily defines state enforcement activities, with the increasing use of alternative dispute resolution methods and to what extent.

I have touched on the legal field with regard to the alternative dispute resolution methods of the United States, the United Kingdom and Australia, in connection with which it can be concluded as a final conclusion that resources are not only invested in the field of alternative dispute resolution, but at the same time they can also make significant improvements in the court proceedings and none of them come at the "expense" of the other.

I examined Muslim powers, China, and Japan, and then the relationship between domestic alternative dispute resolution methods with the traditional procedure. Overall, the growing trend of ADR (alternative dispute resolution methods) can be seen, due to time efficiency on the one hand and cost-effectiveness on the other,

It did not push out the traditional judicial path, even more so because there is a deep belief in Hungarian society that the decision will be enforced "only" in this way. Examining the mediation law, I found that mediation must carry the following principles in order to successfully mediate independence, i.e. mediation, can be successful if the person performing the role of mediator (or the organization employing him or her) is independent of the parties, is not with them, and has not previously had, economic, personal or otherwise related. Impartiality, beyond ensuring the independence of mediation, cannot be based, it cannot create an agreement in which the positions of one party, without limitation, prevail at the expense of the viewpoints of the other party. Confidentiality, given that the basis of the proceedings is trust, is sustainable only if the parties can ensure that the data, they provide during the proceedings are not tampered with without their consent to a third party

As I have already mentioned, globalization and the migration that goes with it will lead to the clash of legal cultures, so in the future it will surely require the legal systems to bring their rules closer together in this area as well.

I trust that the hypotheses contained in the dissertation and the conclusions drawn may be suitable for an overview of the requirement of due process for those who are scientifically engaged in this subject.

For comparative theoretical lawyers, the thesis can also be a summary, since I have included not only the domestic literature, but also the relevant international literature and the implementation of the requirement in other legal systems.

In addition, the dissertation holds ideas that can be useful to practical lawyers, especially on connections with alternative dispute resolution methods.